

שעור מורה מוריננו הרב יהודה גנס שליט"א שבת וירא תשע"ו:

הערות בענין העקידה

עקידת יצחק או עקידת אברהם

- א. הנה בתורה הוזכר שהשכר הגדול לנצח על העקידה הוא בזכות הנסיון בו עמד אברהם, וכמו שנאמר "יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך..."¹, ומאידך בסיום ברכת הזכרונות בראש השנה אנחנו מייחסים את שכר העקידה ליצחק, ומבקשים "ועקידת יצחק לזרעו ברחמים תזכור", ויש לעיין מדוע איננו מבקשים על זכותו של אברהם, וכמו שנאמר בתורה.
- ב. וביאר בזה החתם סופר¹ שהעקידה והקרבת אדם היתה גם אצל אברהם וגם אצל יצחק כנגד שכלם, אולם הם בטלו את שכלם והבנתם לציווי הבורא, והנה אברהם הצטוו על כך בנבואה מאת ה', ואצלו היו הדברים בבחינת תורה שבכתב, מאידך יצחק שקיבל כך מפי אברהם ולא שמע כך מאת ה', אצלו היו הדברים בבחינת תורה שבע"פ, ובקשתנו היא על זכותם של ישראל העושים ומדקדקים בתורה שבעל פה, וכפי שהורום חכמי ישראל ז"ל, שיזכרם ה' כמו שזכר יצחק את נפשו ע"פ מה ששמע מאברהם.
- ג. דרך נוספת בביאור הענין כתב בבית הלוי², שהנה עיקר בקשתנו על זכות העקידה, אינה על מעשה שהיה לפני אלפי שנה, אלא על מה שיש לנו והושרש בנו מכח מעשה האבות, והנה עם ישראל לדורותיו מסר נפשו על קידוש ה', כשכל זה מכח מה שהושרש בהם מכח מעשה יצחק, מאידך נסיונו של אברהם לוותר על אהבת הבנים בשביל עשיית רצון ה' לא הושרש בנו כ"כ כנסיונו של יצחק, ור"ל אנשים נכשלים לפעמים בעבירות מחמת אהבת בניהם, ולכן אנו מבקשים בזכותו של יצחק, שמעשיו הושרשו בנו לנצח.

שבו לכם... עם החמור

- א. "ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה..."³, ובבראשית רבה³ אמרו: "אמר ליצחק, בני רואה אתה מה שאני רואה, אמר לו הן. אמר לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה אמרו לו לאו. אמר, הואיל וחמור אינו רואה ואתם אין רואים שבו לכם פה עם החמור. ומנין שהעבדים דומין לבהמה מהכא שבו לכם פה עם החמור".

¹ הקדמה לתשובותיו, [נדפס בחלק יורה דעה].

² בית הלוי על התורה פרשת וירא.

³ נ"ו ב'.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

- ב. והנה בגמ'⁴ למדו מפסוק זה דין להלכה שעבדים אין להם חיים [ושפחה שילדה מעבד אין הבן מתייחס אחריו כלל, ואפילו השתחררו אח"כ לא קיים העבד המשוחרר את מצות פריה ורביה מבנו שנולד משפחה, ובשונה מגוי שבניו מתייחסים אחריו], וכתב שם רש"י וז"ל: "שבו לכם פה - אליעזר עבד אברהם היה", ודבריו צ"ע, הלא גם ישמעאל היה שם⁵, וגם הוא שנולד מהגר היה דינו כעבד, ומדוע פירש רש"י שדוקא על אליעזר נאמר שהוא כחמור⁶.
- ג. ולכאור' היה נראה שכוונת רש"י ששרה שחררה את הגר טרם נשאה אברהם, וכשנולד ישמעאל לא היתה שפחה, ואין דין ישמעאל כעבד. אולם לא יתכן לומר כן, דהמקראות מוכיחים שגם אח"כ היתה שפחה, וכמו שנאמר "הנה שפחתך בידך...", "הגר שפחת שרי...", "וגם את בן האמה..." וכהנה רבות, וכמו שכבר האריך באור החיים⁷ להוכיח שלא השתחררה הגר ודין ישמעאל היה כעבד לכל דבר, וא"כ דברי רש"י עדין צ"ע.
- ד. ונראה שכוונת רש"י שאכן ישמעאל נולד כעבד, אולם אברהם לא נהג בו כעבד, אלא שחררו ונהג בו כבן, והלא דין "עם הדומה לחמור" אינו דין על הנולד משפחה ואביו ישראל שאינו מתייחס אחר אביו, שדין זה למדנו מהפסוק הנאמר לגבי עבד עברי "האשה וילדיה תהיה לאדוניה"⁸, אלא הוא דין בעבד שאין בניו מתייחסים אחריו, ומעתה אם השתחרר ישמעאל שוב מתייחסים בניו אחריו, ולכן פירש רש"י שהדברים נאמרו כלפי אליעזר.
- [אולם באור החיים⁹ כתב שלא ככל זה, אלא שישמעאל לא השתחרר מעולם, ואף הוסיף שבני ישמעאל לדורותם הם עבדים לישראל, עיי"ש¹⁰].

איך היתה מותרת הגר לאברהם

- א. הנה למה שנתבאר ע"פ דברי האור החיים, ששרה לא שחררה את הגר טרם נתינתה לאברהם, צ"ב איך היה מותר בה אברהם.
- ב. ובאור החיים שם ביאר דהוראת שעה היתה ע"פ נבואה [כדי שהרע שבאברהם יצא אל ישמעאל, ויצחק יוולד בקדושה וטהרה, עיי"ש¹¹].
- ג. ולכאור' היה אפשר לבאר עוד, דכידוע אף שהאבות קיימו את כל התורה, אולם קודם מתן תורה, במקום שראו צורך לעבור על דבר שיאסר אחר מתן תורה היה להם לעשות כך כדין 'עבירה לשמה'¹¹, ומעתה מאחר שצורך היה בדבר [כדי

⁴ יבמות ס"ב.

⁵ וכמ"ש רש"י בפירוש התורה.

⁶ גם העירו [בהו' עוז והדר שם] שמדברי המדרש הנ"ל מוכח לכאור' דגם על ישמעאל נאמרו הדברים.

⁷ בראשית ט"ז ה-ו.

⁸ וכדאיתא בגמ' יבמות כ"ב:

⁹ שם.

¹⁰ ודבריו צ"ע, דלכאור' ישראל התיאשו מעבדותם של ישמעאל, וא"כ לכאור' פקעה עבדותם [עכ"פ קנין הממון שבה] כדין המתאש מעבדו.

עוד יל"ע דהרמב"ם כת דבני ישמעאל אינם חייבים במילה, ולאווה"ח לכאור' יתחייבו כדין יליד בית דישראל.

¹¹ וכדאיתא בגמ' נזיר כג:, ועיין כתר ראש להגר"ח מוואלוז'ין דכ"ז קודם מתן תורה, ואכ"מ.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

שתבנה שרה ע"י נתינת הגר לישמעאל, ומהטעמים שכתב האוה"ח], היה היתר בדבר.

ד. עוד יש לדון, דהנה בטעם איסור השפחה [שלמדוהו מקרא ד"לא תהיה קדשה" ביאר הרמב"ן¹² דמאחר שידוע לכולם שלא תופסים בה קידושין, הרי היא כאשה המיוחדת לזנות.

ומעתה יש לדון דכל זה לאחר מתן תורה שנאמרה ההלכה שהנושא אשה צריך לקדשה¹³, אולם קודם מתן תורה שנישואי אשה היו ע"י יחודה בלבד, אף שהאבות קיימו את התורה, מ"מ לא היתה השפחה מיוחדת לזנות, דלא גרע יחודה מיחוד כל אשה.

מדוע דין "עם הדומה לחמור" נאמר בתוך פרשת העקידה

א. הנה בבית הלוי עמד על כך, מדוע דין "עם הדומה לחמור" שהוא דין בדיני יחוס נאמר דוקא בתוך פרשת העקידה. וביאר בזה דאברהם הצטוו "כי ביצחק יקרא לך זרע" ומעתה נאסר עליו לאהוב את ישמעאל ולהתנהג אליו כבן, וחשש אברהם שלאחר העקידה תתעורר בלבו אהבה אל בנו הנותר ישמעאל, ולא כאשר צווה, וגם יוקטן ע"י זה נסיון העקידה אצלו, ולכן להוציא מלבו את מחשבה זו אמר שישמעאל הוא כחמור ואינו מתייחס אחריו כלל.

ב. ודבריו צל"ע, דמלבד מה שנראה מרש"י שהדברים נאמרו כלפי אליעזר ולא כלפי ישמעאל הלא מה שישמעאל לא התייחס אחר אברהם אינו מדין "עם הדומה לחמור" שהרי אברהם לא היה עבד, אלא מדין "האשה וילדיה תהיה לאדוניה" וכנ"ל.

גם מה שנקט הבית הלוי שנאסר על אברהם לאהוב את ישמעאל קצת קשה ממה שכתב רש"י¹⁴ שכשנאמר לאברהם "אשר אהבת" אמר להקב"ה "את שניהם אני אוהב", הרי שאהב את ישמעאל גם אחר שנאמר לו "כי ביצחק יקרא לך זרע".

ג. ובפשטות נראה שמה שנאמר כאן "עם החמור – עם הדומה לחמור" הוא טעם מדוע אליעזר וישמעאל אינם ראויים לבוא להר המוריה ולהיות בעקידה, שהרי נאמר "להיות לך לא-לוקים ולזרעך אחרריך", והעבדים אינם ראויים לכל זה, וכנראה מדברי המדרש כמובא לעיל¹⁵.

¹² על התורה פרשת כי תצא.

¹³ וכמ"ש הרמב"ם ריש הל' אישות.

¹⁴ בראשית כ"ב ב'.

¹⁵ והנה דעת הרמב"ם [מלכים י' ח'] שלדורות יש הבדל בין בני קטורה לבני הגר, שבני קטורה חייבים במילה, משא"כ בני ישמעאל. ובפשטות טעם הדבר הוא משום שבני קטורה נולדו לאחר שהצטוו אברהם על המילה, משא"כ ישמעאל. ולנ"ל שמא טעם נוסף יש בדבר, דישמעאל שנולד מהגר שפחת שרה לא היה בנו של אברהם כלל, משא"כ קטורה אף לסוברים שהיא הגר, מאחר שנשאה שוב אחר מיתת שרה הרי שחרה כדן הנושא שפחתו, וא"כ בניה חשובים כבני אברהם בשונה מישמעאל.